

Janne Lahti & Johanna Skurnik

KOLONIALISMIN MUOKKAAMA MAAILMA

**Euroopan ekspansion
globaalihistoriaa**

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Janne Lahti, Johanna Skurnik ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Etuesilehtien kartta Ari Suramo, takaesilehtien kartta Native-Land.ca.

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-49726-4

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

Sisällys

Johdanto: Näkökulmia kolonialismiin	7
1. Koloniaaliset mielet ja maailmankuvat	23
2. Orjuus, työvoima ja kolonialismi	57
3. Asuttajien vallankumoukset	93
4. Väkivalta	127
5. Arki ja valkoisuus	159
6. Monilajiset imperiumit ja ympäristönmuutos	197
7. Usko, sivistämistehtävä ja imperiumit	237
8. Koloniaalinen tieto	269
9. Kolonialismi populaarikulttuurissa	303
10. Kolonialismin kiistanalainen kulttuuriperintö	335
Epilogi	365
Kiitokset	373
Lisälukemistoa	375
Viitteet	380
Lähteet	387
Hakemisto	410

Johdanto: Näkökulmia kolonialismiin

Elokuussa 2024 moni suomalainen hieraisi silmiään lukiessaan uutista Elias Lönnrotin patsaan töhrimisestä Helsingissä. Patsaaseen oli kirjoitettu teksti ”kolonialisti”. Useimmille yhteys Lönnrotin ja kolonialismin välillä tuntui varmasti vieraalta, jopa hieman absurdilta. Olihan hänet totuttu näkemään suomalaisen kielen ja kulttuurin merkkihenkilönä sekä suomalaisen kansalliseepoksen *Kalevalan* isänä. Myöhemmin selvisi, että töhrimisen taustalla oli karjalaisaktiivien ryhmä, joka halusi kohdistaa huomion Suomen historian ja raja-seutujen koloniaaliin ajattelumalleihin ja historioihin.¹

Lönnrotin patsaan töhriminen on esimerkki maailmanlaajuisesti kasvaneesta kritiikistä kolonialismin kulttuurisia jatkuvuuksia, sen luomia maailmankuvia sekä koloniaalisen maailmanjärjestyksen synnyttämää epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuuksia kohtaan. Etelä-Afrikasta alkaneet Rhodes Must Fall -mielenosoitukset ja Yhdysvalloista alkanut Black Lives Matter -liike ovat korostaneet kolonialismin aikaisten rakenteiden ja nyky-yhteiskunnan järjestelmällisen rasismin välistä historiallista jatkumoa. Globaalisti kasvaneessa liikehdinnässä protestoijat ovat kyseenalaistaneet kolonialismiin liittyvien monumenttien näkyvyyden 2020-luvun kaupunkikuvassa kaataessaan muun muassa Ison-Britannian Bristolissa keskeisellä paikalla seisseen orjakauppias Edward Colstonin patsaan. Suomessakin keskustelua on viime vuosien aikana käyty niin saamelaiden oikeuksista, Kansallismuseon esinepalautuksista kuin Afrikan tähti -lautapelin koloniaalisesta kuvastosta.

Patsaisiin tai museoesineisiin kohdistuvat protestit ja kiistat havainnollistavat uudenlaista ymmärrystä kolonialismin merkityksestä

länsimaisen modernin yhteiskunnan rakentumisessa ja sen luomassa maailmanjärjestyksessä. Niissä kyseenalaistetaan kolonialismin aikakaudella syntyneiden monumenttien, paikannimien, kuvastojen ja ilmausten neutraalius ja normaalius. Protestit kertovat myös pyrkimyksistä purkaa kolonialismin historian tuottamia kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia rakenteita. Kyse on tarpeesta kyseenalaistaa vallitsevia tarinoita ja tulkintoja menneisyydestä sekä pyrkimyksistä korjata nykyajan epätasa-arvoisuuksia ja vääryyksiä.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa on uudella tavalla nostettu esiin, että nykyaikaisen talousjärjestelmän ja länsimaisen valtavirtakulttuurin rakenteet limittyvät kolonialismin aikakaudella syntyneisiin epätasa-arvoisiin riippuvuussuhteisiin ja normaaleina pidettyihin käytäntöihin ja ajattelumalleihin. Elämme eräänlaista uutta dekolonisaation aaltoa, jossa vaaditaan länsimaisen identiteetin, tiedon, koulutuksen ja historian uudelleen arvioimista ja maailmankatsomuksien ravistelua. Tuntuukin kuin kolonialismi olisi yhtäkkiä noussut eurooppalaisen ja länsimaisen identiteetin ja historian sydämeen.

Kolonialismi on kuitenkin ollut läsnä ja muovannut meitä, yhteiskuntiamme ja koko maailmaa jo vuosisatojen ajan. Kolonialismi mahdollisti globaalin pohjoisen vaurastumisen globaalin etelän resurssien riistolla. Kolonialismi liikkutti ihmisiä, sai aikaan kohtaamisia, loi epätasa-arvoisuutta sekä aiheutti väkivaltaa ja kansanmurhia. Kolonisatiohankkeet tuottivat merkittäviä ympäristöllisiä muutoksia, kuten metsäkatoa ja maaperän köyhtymistä kaupungistumisen, teollistumisen ja kaivostoiminnan tuloksena. Asutussiirtokuntiin kuljetettiin vieraslajeja, jotka muuttivat paikallisia ekosysteemejä peruuttamattomasti. Näiden prosessien seuraukset konkretisoituvat esimerkiksi biodiversiteetin vähenemisessä ja ilmastokriisissä sekä alkuperäiskansojen elinympäristöjen tuhoutumisena.

Kolonialismin ja imperiumien historiaa tutkitaan tällä hetkellä monipuolisesti erilaisista näkökulmista. Kolonialismin historian ymmärrys on laajentunut ja syventynyt tutkijoiden tarkastellessa sitä laaja-alaisesti yhteiskuntia eri puolilla maailmaa muovanneena

historiallisena ilmiönä. Tutkimuksessa tarkastellaan emämaita, siirtomaita ja eri imperiumien välisiä verkostoja ja yhteyksiä niin arkielämän, ympäristönmuutoksen, tiedon tuotannon kuin väkivallan konteksteissa.²

Yhteiskunnallisen keskustelun myötä tutkimuksesta on tullut uudella tavalla poliittista, mikä on näkynyt erityisesti entisissä siirtomaaisäntämaissa käydyissä keskusteluissa mutta myös Suomessa. Esimerkiksi Britanniassa tutkijat ovat nostaneet viimeisen vuosikymmenen aikana voimallisesti esiin imperiumin rakentamisen perustana olleen systemaattisen väkivallan. He ovat korostaneet imperiumin merkitystä Britannian teollistumisessa ja yhteiskunnan rakentamisessa. Näitä prosesseja on avattu pureutumalla erityisesti orjakaupan ja orjuuttamisen tuottaman vaurauden merkitykseen brittiläisten infrastruktuurien rakentamisessa. Tutkimus on osoittanut, että useiden ihailtujen maaseutukartanoiden taustalta on paljastunut kytköksiä orjakauppaan.³

Löydöstä ei voi pitää yllättävänä, mutta tiedon julkistaminen on herättänyt keskustelua, jossa tieteelliseen tutkimukseen perustuvan tiedon riippumattomuus on kyseenalaistettu, uuden historiallisen tiedon huomioimista osana rakennusten historiaa on vastustettu ja tutkimusten on jopa esitetty syyllistävän ihmisiä vapaa-ajan vietosta kyseisillä paikoilla.⁴ Britanniassa puhutaankin imperiumin historiankirjoitukseen liittyvien kiistojen aikaansaamasta uudesta ”kulttuurisodasta”, jossa esimerkiksi imperiumin rasistisuutta ja väkivaltaisuutta koskeva tutkimustieto on politisoitunut ennennäkemättömällä tavalla.⁵

Keskustelujen kärjistyminen Britanniassa ja muualla johtuu ainakin osin siitä, että uusimpaan tutkimustietoon perustuvat tulkinat kolonialismin tuottamista kehityskuluista ja seurauksista haastavat monien maailmankuvat. Eurooppalainen kulttuuri on totuttu näkemään muita parempana ja Euroopan ekspansion historia on opittu ymmärtämään tarinana edistyksestä, ei väkivallasta ja riistosta. Useissa entisissä imperiumeissa emämaiden väestöstä suuri osa tuntee-kin edelleen ylpeyttä imperiumiensa menneisyydestä ja näkee niiden

saaneen aikaan enimmäkseen hyvää.⁶ Tällaiset näkemykset selittävät osittain, miksi imperiumien historiaa kriittisesti tarkastelevat ja niiden väkivaltaista luonnetta peranneet tutkijat ovat joutuneet paikoin kiivaankin kritiikin kohteiksi.

Mielikuvat kolonialismista ja sen aikaansaannoksista ovat kuitenkin eri asia kuin historia- ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen perustuva tieto siitä, millaisia seurauksia eurooppalaisten koloniaalisilla hankkeilla eri puolilla maailmaa oli paitsi kolonisoitujen alueiden alkuperäiskansoille myös kolonisoijien yhteiskunnille. Keskustelut kolonialismin historiasta ja sen perinnöistä osoittavat, että aihepiiristä on eittämättä tarpeellista kirjoittaa lisää ja monitahoisemmin kuin aiemmin. On tarve kirjoittaa tavalla, joka edistää ymmärrystä kolonialismista maailmaa ja yhteiskuntiamme muovanneena monimutkaisena historiallisena ilmiönä, jonka seuraukset näkyvät nykymaailmassa elämän eri osa-alueilla.

Tämän kirjan tavoitteena on osallistua kolonialismin historiasta ja perinnöistä käytävään keskusteluun erittelemällä ja analysoimalla kolonialismin eri puolia aina maailmankuvista, tiedosta ja uskosta väkivaltaan, kolonialismin arkipäivään, populaarikulttuuriin ja ympäristövaikutuksiin. Perehdymme myös asuttajien vallankumouksiin, orjuuteen, kolonialismin kiistanalaiseen kulttuuriperintöön sekä keskusteluihin patsaiden poistamisesta ja vaatimuksiin palauttaa globaalin pohjoisen museoihin karttuneet esinekokoelmat takaisin niiden lähtömaihin.

Kolonialismin muokkaamat maailmat

Mitä kolonialismi oikeastaan oli? Se ei ole ollut identtinen ilmiö eri puolilla maailmaa vaan moniulotteinen historiallinen prosessi, joka aikaansai erilaisia kehityskulkuja. Tutkijat eivät ole yhtä mieltä siitä, mikä näille kehityskuluille on yhteistä – kolonialismin ydin – mutta usein sen katsotaan liittyvän ekspansioon ja erontekoihin sekä niihin nivoutuviin epätasa-arvoisiin kohtaamisiin ja valtasuhteisiin.

Kolonialismin ytimessä on valta, ja sen keskeisiä ilmiöitä ovat kohtaamiset, verkostot ja liikkuvuudet. Nämä rakentuvat luonnonvarojen ja työvoiman hyödyntämisen, asuttamisen sekä sivistämistehtävän ympärille. Olennainen elementti on toisten ihmisten maiden valloitus ja heidän yhteiskuntiinsa ja kulttuureihinsa puuttuminen. Historioitsija Frederick Cooper hahmottaa kolonialismin toimintana, johon kuului ”ihmisten sisällyttäminen pakkokeinoin ekspansionistiseen valtioon ja heidän erottelunsa sosiaalisiin hierarkioihin rodun, ihonvärin, etnisyyden, kansallisuuden, kulttuurin, yhteiskuntaluokan ja uskonnon pohjalta”.⁷ Samoin kulttuurintutkija Ania Loomba pitää keskeisenä kolonialismiin sisältyneitä erotteluita ja hierarkioita, jotka kytkeytyivät käsityksiin rodusta, uskonnosta, kansallisuudesta ja sukupuolesta. Loomba lisää, että usein kolonialismin on ymmärretty olleen liitoksissa eurooppalaisuuden – niin ihmisten, eläinten kuin tapojen ja ideoiden – leviämiseen ympäri maailman.⁸ Niin se ymmärretään tässäkin kirjassa, joka keskittyy eurooppalaisten ja eurooppalaisuuden globaaliin ekspansioon.

Kolonialismissa oli kyse myös maailmankuvien rakentamisesta ja tiedosta, maailman määrittelemisestä tavoilla, jotka tukivat eurooppalaisten vaikutusvallan laajentamista ja toisten kansojen alistamista ja oikeuttivat sen. Kolonialismi olikin myös näissä prosesseissa syntynyttä tietoa ja kulttuuria. Kolonisoijat tuottivat valloittamistaan

kansoista tiedettä, uskomuksia, tarinoita ja kuvastoja, joiden avulla perusteltiin myös niin sanottua sivistämistehtävää eli muiden kansojen ”kehittämistä” ja ”sivistämistä” länsimaisia arvoja, tietämisen tapoja ja kulttuurisia käytäntöjä levittämällä. Sivistämistehtävällä taas oikeutettiin kolonialismia ja muiden kansojen maiden haltuunottoa. Yksi kolonialismin keskeinen hankaus ja paradoksi liittyi sivistämistehtävän ”hyveellisyyden” sekä eurooppalaisten samanaikaisesti harjoittamien rassististen eronteiden ja väkivaltaisen alistamisen suhteeseen.⁹

Erityisesti 2000-luvulla kolonialismin historian tutkimuksessa on tarkasteltu erilaisia verkostoja ja vuorovaikutussuhteita paitsi emämaiden ja siirtomaiden myös eri siirtokuntien ja imperiumien välillä. Soveltamalla globaalihistorian ja transimperiaalisen historian lähestymistapoja voidaan kolonialismin historioita lähestyä monensuuntaisena ja ylirajaisena valtasuhteiden ja yhteyksien kenttänä. Sillä imperiumien keskukset eli metropolit ja periferiat eli siirtomaat sekä kolonisoiijat ja kolonisoidut muokkasivat toisiaan verkottuneessa ja integroituneessa maailmassa. Tällainen lähestymistapa, historioitsija Sebastian Conradia lainataksemme, mahdollistaa kolonialistisen globaalisuuden tutkimisen jaettujen, toisiinsa kietoutuneiden historioiden kautta.¹⁰

Verkostoja, yhteyksiä ja kohtaamisia tutkiessaan historian tutkijat ovat arvioineet eurooppalaisten toimijoiden lisäksi olemassa olevaa ja tuottaneet uutta tietoa alkuperäiskansoista ja näiden kokemuksista kolonialismin historiassa. Tämä koskee myös saamelaisia Suomessa.¹¹ Yhdistelemällä ja lukemalla lähdeaineistoja uudella tavalla ja hyödyntämällä myös uudenlaisia lähdeaineistoja, kuten muistitietoaineistoja, tutkimuksissa on havainnollistettu, kuinka monenlaisia suhteita eurooppalaisten ja alkuperäiskansojen välille kehittyi. Esimerkiksi asutussiirtokunnissa vallankäyttö oli usein rajallista ja hajanaista johtuen alkuperäiskansojen läsnäolosta ja vastarinnasta eivätkä alkuperäiskansat suinkaan olleet passiivisia uhreja. Uusin tutkimus nostaakin esiin alkuperäiskansojen toimijuuden myös siinä, miten he jakoivat

tai eivät jakaneet tietotaitoaan esimerkiksi maanviljelyksestä ja ympäristöstä siirtokuntien asuttajille. Tutkimusmatkailijoille taas alku-peräisväestöstä palkatut oppaat olivat elinehto vieraassa ympäristössä selviytymiseksi. Oppaat toimivat tulkkeina, diplomaatteina, metsästäjinä ja paikallisen tiedon lähteinä.¹²

Tässä kirjassa keskitymme erityisesti eurooppalaisten ja Yhdysvaltain imperiumien ekspansioon, mutta ennen ranskalaisia, espanjalaisia, portugalilaisia, alankomaalaisia, brittejä ja amerikkalaisia, persialaiset, roomalaiset, kiinalaiset, mongolit, ottomaanit, asteekit ja inkat rakensivat omat imperiuminsa.¹³

Eurooppalaiset imperiumit laajenivat ja purkautuivat monien eri vaiheiden kautta. Portugali laajensi vaikutusvaltaansa 1400-luvulta alkaen kauppaverkostojensa avulla perustaen siirtokuntia Afrikan länsirannikolle ja Atlantin toiselle puolelle. Espanjalaiset taas valloittivat Kolumbuksen matkojen seurauksena 1500-luvulta alkaen laajoja alueita nykyisistä Yhdysvaltain lounaisosista ja Meksikosta aina Karibiaa ja Etelä-Amerikan länsirannikkoa myöten, kun jalometallit olivat osoittaneet mertentakaisen alueiden arvon. Britit ja alankomaalaiset seurasivat perässä, usein aluksi yksityisten kauppakomppanioiden avulla: Hollannin Itä-Intian kauppakomppania aloitti toimintansa vuonna 1602 ja brittien vastaava 1608. Pohjois-Amerikassa Britannian siirtokunnat vähitellen kasvoivat 1600-luvulla ja 1700-luvulla, ja Britannia valtasi itselleen myös Karibian saaria, joista rakennettiin orjatyövoiman avulla tuottoisia plantaasisiirtokuntia. 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla britti-imperiumi laajeni Tyynellemerelle ja Afrikkaan. Myös ranskalaiset rakensivat itselleen imperiumin valloittamalla ensin alueita Pohjois-Amerikasta, Karibialta ja Intian valtamereltä 1600–1700-luvuilla ja sitten erityisesti Pohjois- ja Länsi-Afrikasta 1800-luvulla. Samaan aikaan myös Yhdysvallat kahmi väkivaltaisesti maata itselleen laajentuessaan Amerikan mantereen poikki.¹⁴

Eurooppalaisten imperiumien valtakaudet eri puolilla maailmaa päättyivät eri aikoina. Poliittisena ilmiönä dekolonisaatiossa voidaan erottaa neljä eri vaihetta. Ensimmäinen vaihe käsitti Portugalin ja

Espanjan siirtomaavallan purkautumisen. Se kytkeytyi orjuuden lakauttamiseen ja vallankumouksiin Pohjois-Amerikassa, Karibialla ja Euroopassa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla. Britannia menetti kolmesta siirtokuntaansa, ja Haiti itsenäistyi Ranskan imperiumista. Keski- ja Etelä-Amerikan espanjalaisista ja portugalilaisista siirtokunnista itsenäistyi suuri osa, esimerkiksi Meksiko, Suur-Kolumbia (joka käsitti nykyisen Venezuelan, Kolumbian, Ecuadorin ja Panaman alueita), Peru, Bolivia, Paraguay, Chile, Uruguay sekä myös nykyiset Argentiina ja Brasilia. Toisella dekolonisaation vaiheella viitataan ensimmäisen maailmansodan aiheuttamiin muutoksiin: Saksa menetti siirtomaansa, ja ne siirtyivät muiden eurooppalaisten hallintaan. Kolmas vaihe taas käsittää toisen maailmansodan jälkeisen ajanjakson, jolloin sodan heikentämät siirtomaaisännät pyrkivät heikolla menestyksellä säilyttämään otteensa siirtomaistaan Kaakkois-Aasiassa, Lähi-Idässä, Afrikassa, Tyynellämerellä ja Karibialla. Neljäs vaihe kytkeytyi Neuvostoliiton vallan purkautumiseen Itä-Euroopassa 1990-luvun vaihteessa.¹⁵

Näiden neljän poliittisen vallan purkautumiseen liittyvän vaiheen lisäksi nykyisin puhutaan uudesta dekolonisaation vaiheesta. Se käsittää pyrkimykset purkaa koloniaalisen maailmanjärjestyksen jälkeensä jättämiä sosiaalisia, taloudellisia, lainsäädännöllisiä ja tiedollisia rakenteita, ja se kytkeytyy vahvasti alkuperäiskansojen aseman ja maankäyttöoikeuksien parantamiseen asutuskolonialismin synnyttämissä valtioissa.¹⁶

Suomessa kolonialismin merkityksiä Suomen ja suomalaisten historiassa on alettu 2000-luvulla tarkastella uusista näkökulmista.¹⁷ Kuten muissakin Pohjoismaissa, Suomessa vierastettiin pitkään ajatusta oman menneisyyden, saati nykyisyyden, yhteyksistä kolonialismiin. Maissa, jotka olivat tottuneet näkemään itsensä demokraattisina tasa-arvon esitaistelijoina, kolonialismi tulkittiin mieluusti joksikin, mitä olivat harjoittaneet vain Ison-Britannian ja Ranskan kaltaiset suuret siirtomaavallat kaukaisilla mantereilla. Perinteisesti kolonialismi on nähty eurooppalaisten suurvaltojen ominaispiirteenä, mutta

nykytutkimus on kyseenalaistanut tämän näkemyksen ja nostanut esiin pienten maiden, kuten Pohjoismaiden tai Sveitsin, koloniaalisten toimien, yhteyksien ja haaveiden historioita.¹⁸

Suomalaisetkin ovat vuosisatoja olleet osallisia globaaleissa koloniaalisissa verkostoissa. He ovat ottaneet haltuunsa saamelaisten kotimaita, käännittäneet näitä kristinuskoon ja pakottaneet nämä luopumaan omasta kulttuuristaan. He ovat myös asuttaneet vieraita mantereita. Suomalaiset ovat hyötynneet kolonialismin eri puolille maailmaa avaamista kaupankäynnin, lähetystyön ja tieteelliseen tutkimuksen mahdollisuuksista. Monikansallisissa imperiumeissa pienten maiden asukkaita oli mukana orjakaupassa ja kultaryntäyksissä ja heitä osallistui imperiumien rakentamiseen asuttajina, palkkasotureina ja monissa erilaisissa työtehtävissä. Lisäksi koloniaalinen kulttuuri ja tieto ovat vaikuttaneet myös perinteisten siirtomaavaltojen ulkopuolisissa yhteiskunnissa.¹⁹

Kirjan idea

Tämä kirja ei ole kronologinen kolonialismin historia tai kaiken kattava katsaus vaan ennemminkin silmäys kolonialismin historian keskeisiin ilmiöihin, aihepiireihin ja merkityksiin. Näkökulmamme on globaalihistoriallinen, ja ajatuksenamme on linkittää menneisyys nykypäivään. Hahmotamme yksilöiden, yhteisöjen ja ajatusten kohtaamisia, liikkuvuuksia ja verkostoja moninapaisessa ja monikulttuurisessa maailmassa niin Afrikassa, Aasiassa, Australiassa, Euroopassa kuin Amerikoissakin. Keskitymme selkeästi 1800-lukuun ja 1900-luvun alkuun eli niin sanottuun imperiumien aikaan, vaikka paikoin liikumme myös varhaisemmilla vuosisadoilla. Esimerkkien avulla havainnollistamme myös sitä, kuinka kolonialismi ei ollut vain josain Suomen ja suomalaisuuden ulkopuolella; se oli osa myös Suomen ja suomalaisten menneisyyttä ja se vaikuttaa vielä nykypäivänäkin.

Kirja rakentuu selkeästi omille vahvuusalueillemme tutkijoina, ja se perustuu monin osin aiempaan tutkimukseemme. Tämä heijastuu aikarajauksen ja teemojen lisäksi myös kertomiemme tarinoiden ja esimerkkien kirjossa. Maantieteellisesti ovat eniten läsnä suomalaisten lisäksi Yhdysvaltain länsi, Saksan Lounais-Afrikka sekä Australia ja brittiläinen imperiumi. Ammennamme myös niistä useista kurseista, joita olemme pitäneet Helsingin yliopistossa ja esimerkiksi Freie Universität Berlinissä Saksassa ja Linné-yliopistossa Ruotsissa.

Kirjan idea juontaa eritoten alkuvuonna 2023 Helsingin yliopistossa pitämästämme kurssista ”Näkökulmia kolonialismiin”, joka oli suunnattu historian ja alue- ja kulttuurintutkimuksen maisteriohjelmien opiskelijoille. Idea syntyi kurssin aikana halusta vastata samankaltaisten kurssien tarpeisiin ja laajempaan tarpeeseen ”sanoittaa” kolonialismin historiaa suomalaisille lukijoille. Kirjamme tuo suomalaisten

lukijoiden saataville tutkimusta, joka auttaa paitsi arvioimaan uudeleen omaa maailmankuvaa myös syventämään ymmärrystä nykyhetken geopolitiikan ja kulttuuristen ilmiöiden, kuten muuttoliikkeiden, monikulttuurisuuden ja rasismin sekä ympäristökriisin ja taloudellisten riippuvuussuhteiden, taustalla vaikuttavista historiallisista ilmiöistä.

Pyrimme ymmärtämään ja tarkastelemaan kolonialismia

1. vuorovaikutteisena ilmiönä, jossa äänen saavat kolonialistien lisäksi myös eri alkuperäiskansat,
2. yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien kokemuksien ja havaintojen kautta avautuvana valtasuhteiden ja käytäntöjen kudelmana,
3. ideologiana, jonka ytimessä olivat rodullistavat käytännöt,
4. globaalina ilmiönä, jonka tarkastelussa erilaisten yhteyksien ymmärtäminen on tärkeää, sekä
5. historiallisena prosessina, jolla on useita erilaisia jatkuvuuksia nykyhetkessä.

Käsitlemme näitä aihepiirejä moniäänisesti uusimpaan keskeiseen tutkimuskirjallisuuteen perustuen. Tavoittemme on kotouttaa ajantasaista kansainvälistä kolonialismin tutkimusta Suomeen ja samalla osallistua alan suomenkielisten käsitteiden vakiinnuttamiseen. Seuraamme nykytutkimukseen vakiintunutta käsitteistöä esimerkiksi alkuperäiskansojen nimityksistä. Kirjassa esiintyy myös historiallisten toimijoiden käyttämiä nimityksiä, mutta nämä ovat aina lähdeaineistosta otettujen lainauksien yhteydessä ja esitetty selvästi sitaatteina. Historiallisista paikoista kirjoittaessamme käytämme niiden historiallisia nimiä. Paikantamisen helpottamiseksi olemme koonneet kirjan esilehdille kartan, johon on merkitty keskeisiä kirjassa mainittuja paikkoja.

Kirjan rakenne

Kirjamme koostuu kymmenestä temaattisesta luvusta. Ne ovat suhteellisen lyhyitä katsauksia, mutta olemme koonneet kirjan loppuun luvuittain jaotellun lisälukemiston, joka yhdessä lähdeviitteiden ja lähdeluettelon kanssa ohjaa aiheesta kiinnostuneita jatkamaan kuhunkin teemaan tutustumista. Kokonaisuus on syntynyt yhteistyöstämme mutta kuitenkin niin, että Janne on toiminut lukujen 3, 4, 5, 9 ja 10 pääkirjoittajana, kun taas Johanna on vastannut luvuista 1, 2, 7 ja 8. Luvun 6 sekä johdannon ja epilogin olemme kirjoittaneet kokonaan yhdessä.

Lähdemme liikkeelle koloniaalisista mielistä ja maailmankuvista perehtymällä kolonialismin oikeutuksen lainopillisen historian perustaan ja karttoihin koloniaalisten maailmankuvien ilmentäjinä. Tarkastelemme eurooppalaisten tapoja oikeuttaa merten takaisten maiden haltuunottoa niin sanotun löytämisen doktriinin avulla ja erittelemme, mitä kartat kertovat eurooppalaisten koloniaalisista maailmankuvista.

Toisessa luvussa paneudumme orjuuden ja pakkotyön merkitykseen imperiumien rakentamisessa. Tarkastelemme paitsi orjuutta ja orjuuden vastustamista myös orjuuden lakkauttamisen jälkeistä aikaa ja sen tuloksena syntyneitä uusia pakkotyön muotoja ja globaaleja työvoiman liikkuvuuksia.

Kolmannessa luvussa pureudumme asutuskolonialismiin kolonialismin erityisenä muotona ja tarkastelemme niin sanottua asuttajien vallankumousta 1800-luvulla. Asutuskolonialismilla tarkoitetaan kolonialismia, jonka tuloksena eurooppalaiset asuttajat valloittivat itselleen uusia alueita ja rakensivat niille uusia yhteiskuntia. Asutuskolonialismi on muokannut yhteiskuntia aina Pohjois-Amerikasta Petsamoon ja Hokkaidosta Australiaan ja Saksan Lounais-Afrikkaan

eli nykyiseen Namibiaan. Usein asutuskolonialismia kuvastaa pysyvyys, mutta toisaalta monissa maailmankolkissa asutuskolonialismi on kumottu ja se on päättynyt.

Neljännessä luvussa tarkastelemme kolonialistisen väkivallan erilaisia muotoja. Väkivalta oli olennainen osa maiden valloittamista ja siirtokuntien rakentamista. Se näkyi yksittäisissä verilöylyissä ja sodissa, jotka liittyivät kilpailuun resursseista ja elintilasta. Väkivalta oli myös rakenteellista ja perustui valkoisten ja muiden välisiin eron-tekoihin. Äärimmillään se oli kansanmurhissa kuten Saksan Lounais-Afrikassa.

Viidennessä luvussa tartumme arkipäivän elämään siirtomaayhteiskunnissa. Tarkastelemme kuinka kolonisoijat ja asuttajat rakensivat identiteettiään ja valtaansa arjessa, jossa korostuivat sivistyneen ja kunniallisen elämän ihanteet. Arkielämän tarkastelu havainnollistaa, kuinka valkoisuudesta kehittyi sosiaalisesti tavoiteltavaa, sillä se yhdistettiin etuoikeutettuun asemaan ja valtaan. Valkoisuudella viitataan rodulliseen kategoriaan, johon muita ihmisryhmiä verrattiin ja joka ilmensi kolonialismiin liittyviä hierarkioita ja eronte-koja. Eurooppalaiset myös pyrkivät pakottamaan alkuperäiskansat omaksumaan valkoisen identiteetin esimerkiksi pakkokouluttamalla näitä asuntolakouluissa.

Kuudennessa luvussa pohdimme kolonialististen projektien laaja-alaisia seurauksia ympäristölle. Tarkastelemme ensinnäkin, millä tavoin siirtomaaisännät hyödynsivät ja muokkasivat valloittamiaan alueita esimerkiksi maaperää louhimalla ja miten eläimet ja kasvit kietoutuivat osaksi imperiumien laajentumisen historiaa. Toisaalta pohdimme, millaisia vaikutuksia eurooppalaisten merten taakse kuljettamilla eläin- ja kasvilajeilla oli alueiden ympäristönmuutokseen ja kuinka eurooppalaisten mukanaan tuomat luontoa koskevat ideaalit ja paikan päällä tehdyt havainnot vaikuttivat heidän tapaansa hyödyntää tiettyjä resursseja ja suojella toisia.

Seitsemännessä luvussa keskustelemme uskon, niin sanotun sivistämistehtävän ja kolonialismin välisestä dynamiikasta. Tarkastelemme

kolonialismin ja kristillisen lähetystyön suhdetta eri puolilla maailmaa erityisesti 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa ja myös suhteessa suomalaisen lähetystyön historiaan. Lähetystyöntekijät näyttäytyivät kansainvälisesti verkottuneena ryhmänä, jonka toiminta paikoin tuki ja paikoin haastoi imperiumien rakentamista. Osoitamme myös, kuinka kristillinen maailmankuva ja lähetystyö kytkeytyivät osaksi koloniaalisen tiedon tuottamisen rakenteita.

Kahdeksannessa luvussa syvennymme tarkemmin koloniaaliseen tietoon eli tietoon, jota imperiumit tuottivat toimintansa tueksi usein yhteistyössä eri alkuperäiskansayhteisöjen kanssa. Tiedon tuottaminen, viestiminen ja julkaiseminen oli keskeistä merten takaisten maiden valloittamisessa, hallitsemisessa ja tunnetuksi tekemisessä, mutta käytettävissä olleen tiedon rajallisuus ja epävarmuus haastoi jatkuvasti imperiumien hallintaa ja kolonisaatiohankkeita. Tietoa eri maiden asukkaista ja luonnosta tuotettiin runsaasti ja sitä myös kerättiin alkuperäiskansoilta, millä oli keskeinen merkitys eri tieteiden kehitymisessä Euroopassa.

Yhdeksännessä luvussa hahmotamme kolonialismin ajan populaarikulttuurin muotoja. 1800-luvun jälkipuoliskolla eurooppalaisen maailmanlaajuisen kolonisaation räjäyttämä kiinnostus ”toisia” eli eksoottisia ihmisiä, paikkoja ja eläimiä kohtaan muuttui maailmanlaajuiseksi liiketoiminnaksi, joka palveli suuria kuluttajamassoja. Eri-laiset ihmisenäyttelyt, halpikirjallisuus ja elokuvat tarjosivat visuaalisesti ja emotionaalisesti vangitsevia elämyksiä. Ne olivat keskeisiä välineitä, joiden avulla koloniaalista maailmanjärjestystä normalisoi-tiin ja sen kuvastoja levitettiin suurelle yleisölle. Ennen massaturismia ihmisenäyttelyt olivat tavallisille eurooppalaisille helpoin tapa päästä kosketuksiin vieraiden kansojen kanssa. Nämä huikean suosion saaneet esitykset vetivätkin miljoonia katsojia.

Kymmenennessä luvussa käsittelemme kolonialismin jatkuvuuksia ja perintöjä nykymaailmassa länsimaisen kulttuuriperinnön keskeisten monumenttien – museoiden, patsaiden ja arkistojen – kautta. Luku avaa ajankohtaisia keskusteluja kolonialismin historiaan

liittyvien monumenttien näkyvyydestä ja poistamisesta sekä esineiden ja arkistoaineistojen saavutettavuudesta ja palauttamisesta niiden lähtömaihin.

Teoksen päättää epilogi, jossa kokoamme luvuissa käsiteltyjä näkökulmia ja kysymyksiä kolonialismin historian merkityksestä nykyisyydessä ja keskustelemme niistä monista tavoista, joilla kolonialismi on muovannut maailmaamme.

Läpi teoksen havainnollistamme keskusteluja menneisyyden uudelleensanoittamisesta konkreettisten esimerkkien avulla ja tarkastelemme eri instituutioiden rooleja kolonialismin globaalihistorian ymmärtämisessä ja jäsentämisessä. Toiveemme on, että kirja antaa virikkeitä pohtia kolonialismin jatkuvuuksia nykyhetkessä. Tavoitteemme on paitsi osallistua keskusteluun kolonialismista myös innoittaa lukijoitamme kiinnostumaan ja ottamaan selvää sen moninaisesta ja monitulkintaisesta historiasta. Kolonialismin historian tarkastelu ja ymmärrettäväksi tekeminen ei ole syytös mistään. Kirjamme tarkoituksena on osoittaa, että kolonialismin monimutkaisten historioiden äärelle pysähtyminen on ennemminkin edellytys sen ymmärtämiselle, mistä me tulemme ja miksi nykymaailma on sellainen kuin se on.

1.

Koloniaaliset mielet ja maailmankuvat

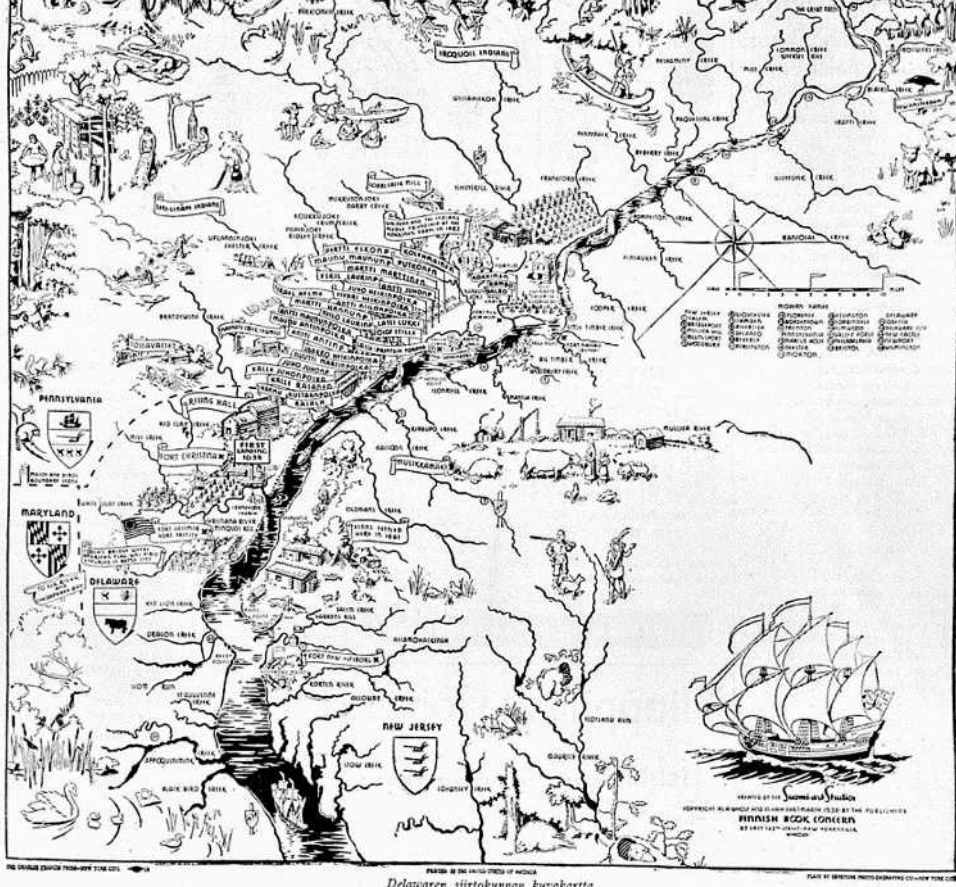
Eurooppalaiset oikeuttivat kolonisaatiohankkeitaan monin tavoin. Se näkyi niin maiden haltuunotossa sovelletuissa periaatteissa kuin imperiumien valloittamistaan alueista valmistamissa kartoissa.

Kolonialismin historia ja perinnöt näkyvät nykykartoillamme esimerkiksi paikannimissä, rajaviivoissa ja maanomistussuhteissa.

”Missä siirtokunnan asutukset loppuvat, siinä alkavat intiaanien alueet. Asiallisella tavalla kuvakartta esittää suomalaisten lähimpien naapurien leni-lenape intiaanien jokapäiväistä elämää. Etäämmällä irokeesi-intiaanien sotatanssi muistuttaa, että he ovat pelon aiheena lenapeille ja valkoisillekin, vaikka rauha yleensä vallitsi kaikkien intiaanien ja Delawaren siirtokunnan asukkaiden kesken.”²⁰

Mikäli New Yorkissa päätti keväällä 1938 piipahtaa eteläisessä Harlemissa sijaitsevan amerikansuomalaisen julkaisijan Suomen Kirjavaraston tiloissa, suurella todennäköisyydellä huomion varasti kirja-kaupan seinällä roikkuva suuri, noin 1,8 metriä korkea ja yhtä leveä kartta. Kyseessä oli Ruotsin kruunun Delaware-joen rannalle vuonna 1638 perustamaa Uuden-Ruotsin siirtokuntaa esittävä kuvakartta, joka oli valmistettu juhlistamaan kolmensadan vuoden takaisia tapahtumia. Sitä esiteltiin muun muassa juhluvuoden näyttelyssä Philadelphiassa. Kartalla kuvattiin siirtokuntaan osallistuneiden suomalaisten jokivarteen perustamia asutuksia ja elämää alueella. Se päättyi myös suomalaisen yleisön tarkasteltavaksi sanomalehtien välityksellä. Lehtijutuissa vuonna 1938 sitä luonnehdittiin ”ikkunaksi menneisyyteen”, joka paljasti, miltä elämä Delawaren rannoilla oli näyttänyt.²¹

Kartalla havainnollistettiin tekstien ja kuvitusten avulla siirtokunnan ja alueen historian kannalta tärkeitä tapahtumapaikkoja, kuten ensimmäistä rantautumispaikkaa. Karttaan merkityillä rajakylteillä taas osoitettiin siirtokunnan rajoja suhteessa alkuperäiskansojen asutamiin alueisiin. Lehtijutuissakin korostettiin tätä rajanvetoa mutta myös sopimuksin luotua ystävällistä yhteiseloa: siirtokunnassa jokaiselle oli paikkansa. Kuvakartalla lenapet esitettiin yhtäläisesti työntouhussa toisin kuin sotaista tanssiva ja kartalla ”irokeeseiksi” nimitetty haudenosauneen kansa. Kartan pitkäaikaisesta historiakulttuurisesta

Delawaren kuvakartta valmistettiin alun perin isoksi seinäkartaksi Yhdysvalloissa, mutta versioita siitä ilmestyi suomalaisissa sanomalehdissä. Kartta kuvasi elävästi suomalaisten ja amerikansuomalaisten tapaa asemoida itsensä yksiksi Yhdysvaltain alkuperäisistä asuttajista.

Uusi Suomi, 20.5.1938

merkityksestä kertoo, että sitä hyödynnettiin myös myöhemmin suomalaisten historiallisen roolin korostamisessa. Esimerkiksi Yhdysvaltain itsenäisyyden juhlavuoden yhteydessä vuonna 1976 kartasta otettiin uusi, muokattu painos. Vielä tämän jälkeenkin kartta on nostettu esiin kerrottaessa suomalaisten historiaa Delawaren siirtokunnassa.²²

Karttojen avulla luotiin voimakkaita mielikuvia kolonisaation kohteena olleista alueista ja niiden historiasta. Kuvakartta Delawaresta osoittaa, kuinka houkuttelevana ja tärkeänä amerikansuomalaiset piti-

vät kuulumista mannerta kolonisoineiden ja siten modernia maailmaa rakentaneiden kansojen joukkoon. Se kertoo myös periaatteista, joiden avulla eurooppalaiset ottivat Amerikan maita haltuunsa. Niihin kuuluivat ”löytäminen”; symboliset haltuunoton eleet, kuten lippujen pystyttäminen; koloniaalistien peruskirjojen kirjoittaminen; haltuunotto asutuksia ja viljelyksiä perustamalla sekä erilaiset sopimukset.

Kartalla kuvatut Delawaren alueen asuttamisen historian vaiheet kertovat osaltaan eurooppalaisten hallitsijoiden ja asukkaiden sekä valtamerten taakse matkanneiden ihmisten maailmankuvista, niin sanotuista koloniaalisista mielistä. Koloniaalistien mielten käsitteellä viitataan kolonialismin historian tutkimuksessa tekijöihin, jotka vaikuttivat yksilöiden, ryhmien, instituutioiden ja hallintojen toiminnassa ja muovautuivat tuon toiminnan tuloksena. Kuten historioitsija Martin Thomas esittää, tarkoituksena ei ole väittää, että olisi ollut olemassa yksi yhtenäinen katsantokanta vaan pikemminkin päinvastoin: koloniaaliset mielet ja maailmankuvat olivat historiallisten ajankohdiansa tuotoksia, jotka syntyivät kulttuurisissa ja sosiaalisissa käytännöissä ja joihin vaikuttivat taloudelliset ja poliittiset tekijät. Ne muutuivat ajassa, ja ihmisten suhde kolonialismiin vaihteli.²³

Kolonialismille tyypillistä olikin mukautuminen ja soveltaminen: eurooppalaisten imperiumien ekspansio eri puolille maailmaa oli tulosta erilaisista paikallisista kohtaamisista, joihin sisältyi neuvottelua ja sopimuksia, väkivaltaa ja pakottamista. Kolonisaatiohankkeiden toteuttaminen edellytti keinojen keksimistä erilaisissa ympäristöissä selviytymiseen ja perustelujen löytämistä valloitetujen ihmisryhmien kohtelulle, joka usein tarkoitti epäinhimillistämistä, syrjintää ja tuhoamista. Kolonialismiin läheisesti kytkeytynyt ajatus eurooppalaisen sivistyksen leviämisen aikaansaamasta hyvästä täytyi jatkuvasti sovitaa yhteen valloitetujen alueiden arkielämään kuuluneiden väkivaltaisuuden ja vallankäytön rajojen kanssa.

Kolonialismi kietoutui myös osaksi suomalaisten maailmankuvia. Onkin puhuttu pohjoismaisista koloniaalisista mielistä. Nämä näkyvät esimerkiksi siinä, millaista tietoa globaalin etelän maista, niiden